АВСТРО-ГЕРМАНСКИ ВОЕННОПОЛИТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ В НАВИГАЦИОННО-ТЕХНИЧЕСКАТА КОМИСИЯ ЗА ЧЕРНО МОРЕ 1917–1918 г.

Велико Лечев

Участието на държавите от Четворния съюз в Първата световна война е отдавна предмет на широк научен интерес. На тази тема са посветени внушителен брой изследвания и мемоарни трудове, които имат самостоятелно място в историографията за войната[1]. Значително по-слабо са проучени действията на Четворния съюз за завоюване на по-солидни позиции в Черноморския регион. Посочената проблематика се разглежда от няколко исторически съчинения, в които се съдържат обобщени, но твърде кратки изложения, свързани пряко с нея[2].

Разбира се, в рамките на една статия не е възможно да бъдат анализирани всички страни, отнасящи се до тези сложни и многоаспектни проблеми. Затова целите, които си поставяме тук, са следните: да се изяснят причините за създаването на Навигационно-техническата комисия за Черно море; да се посочат мотивите от военнополитическо естество за участието на Германия и Австро-Унгария в Комисията; да се анализира противоборството между двете държави с оглед завоюването на по-значими позиции в Черноморския регион през периода декември 1917 – май 1918 г.

Горепосоченият хронологически период е исторически обособен. Началото му съвпада с предприетите първи стъпки от Германия за създаване на Навигационно-техническата комисия през декември 1917 г. За горна хронологическа граница приемаме 20 май 1918 г. Към тази дата водещата държава в Четворния съюз успява да се наложи като доминираща сила в Черноморския регион.

Идеята за създаването на Комисия по примирието в Черно море е формулирана от директора на Канцеларията на германското министерство на външните работи Херман Йоханес. На 11 декември 1917 г. в министерството се провежда експертно съвещание, на което Йоханес обосновава належащата нужда от създаването на Комисията с наложената морска блокада от Антантата в Северно море и Атлантическия океан и необходимостта от осъществяването на пряка транспортна връзка между Дунав и Черно море. По негово настояване съвещанието взема следните решения: при финализирането на водещите се преговори за сключване на Договор за примирие между държавите от Четворния съюз и Съветска Русия в Брест-Литовск, в договора да бъде включена клауза за създаването на Комисия по примирието в Черно море, съставена от представители на съюзните държави; Комисията да е със седалище в Одеса; да се оглавява от висш германски флотски офицер; да установи контрол върху корабоплаването в Черно море[3].

Министерството на външните работи и върховното командване на Хабсбургската монархия не получават информация по официален път от Берлин относно предстоящото сформиране на Комисия по примирието в Черно море. Все пак на 12 декември с. г. легацията на монархията в германската столица информира началник-щаба на австро-унгарската армия – генерал Артур фон Арц, за взетите решения. Според него получените сведения са израз на твърдата решимост на водещата държава в Четворния съюз да наложи хегемонията си в Черноморския басейн: предложеното оглавяване на Комисията от висш германски офицер и липсата на официална информация по тези въпроси на практика предвещават поставянето на Двуединната монархия пред свършен факт. С намерение да изпревари поне отчасти събитията генерал Арц отправя молба до началника на секция „Флот" при австро-унгарското военно министерство и главнокомандващ на военноморските сили адмирал Максимилиан Негован – незабавно да определи подготвен офицер, който да представлява монархията в Комисията по примирието в Черно море[4]. След кратки консултации Негован предлага на този пост да бъде назначен капитан I ранг Бено Миленкович[5].

Предварителното определяне на австро-унгарски представител в несъздадената още Комисия по примирието в Черно море е израз на стремежа да не бъде приет безусловно германскияй диктат. На 13–14 декември 1917 г., т. е. в дните, предшестващи непосредствено подписването на Договора за примирие със Съветска Русия, между министъра на външните работи Отокар граф Чернин и военния министър генерал Рудолф Щьогер-Щайнер се водят активни разговори. Двамата достигат до извода, че германската делегация ще наложи съставянето на Комисия по примирието в Черно море, след което от страна на монархията следва да се води целенасочена политика за равнопоставено отстояване на австро-унгарските интереси[6].

Договорът за примирие между Съветска Русия и държавите от Четворния съюз е подписан на 15 декември 1917 г. в Брест-Литовск. По силата на чл. 1 се установява примирие за срок от 28 дни, което обхваща всички сухопътни, военновъздушни и военноморски сили по фронта между Балтийско море и Черно море. Демаркационната линия в Черно море е прокарана между фара Олинка, намиращ се в устието на Георгиевския дунавски ръкав, и нос Ерос на малоазийския бряг (чл. VI/1). Съгласно чл. VII/7 в Одеса се създава Комисия по примирието в Черно море, в която следва да бъдат представени всички съюзни държави. Нейните правомощия се регламентират от чл. VI/5 – тя се задължава да разработи правила за корабоплаването и да осигури безопасността на морския път[7]. За председател на Комисията Адмиралният щаб в Берлин решава да назначи вицеадмирал Алберт Хопман[8]. Според информацията, с която разполага секция „Флот" при австро-унгарското военно министерство и персонално капитан I ранг Б. Миленкович, Хопман е привърженик на умерения външнополитически курс, следван от държавния секретар на германското министерство на външните работи Рихард фон Кюлман[9].

Клаузите в Договора за примирие в частта си за конституиране на Комисия по примирието в Черно море съставляват правна основа, върху която държавите от Четворния съюз градят политиката си по Черноморския проблем до края на Първата

световна война. Доколко Черно море в продължение на векове играе ролята на естествен мост между Югоизточна Европа, Кавказ и Средна Азия, водещата държава в Четворния съюз получава безспорни предимства за засилване на влиянието си в тези региони.

Комисията по примирието в Черно море, преименувана непосредствено след подписването на Брест-литовския мирен договор от 3 март 1918 г. в Навигационно-техническа комисия (Натеко), започва да изпълнява делегираните ѝ функции през втората половина на същия месец. Нейният председател вицеадмирал А. Хопман пребивава в Букурещ до завземането на гр. Одеса от австро-германските войски[10].

Военната операция на съюзниците в Украйна се провежда по молба на Централната украинска рада, която е принудена още на 26 януари с. г. да напусне Киев и да търси спасение във Волиния. До края на месеца войските на съветското украинско правителство, оглавявано от Е. Б. Бош, заемат значителни територии, включително Одеса, Николаев, Херсон и целия Кримски полуостров с град Севастопол – главната база на съветския черноморски флот. Малобройните, верни на Радата, военни части под командването на Симон Петлюра са разгромени[11].

2-а австро-унгарска армия получава заповед за настъпление на 28 февруари 1918 г. По посока на Одеса напредва 30-а пехотна дивизия на фелдмаршал-лейтенант Есер. В същата посока се придвижват части и от 52-и германски корпус с командир генерал Кош. Своеобразната надпревара за завземането на Одеса е спечелена от австро-унгарските войски. Упоритата съпротива на болшевишките отряди и матросите от пристанището под предводителството на А. Г. Железняков принуждават германските подразделения от 217-а пехотна дивизия да се обърнат с молба към фелдмаршал-лейтенант Есер за изпращане на подкрепления. Командирът на 30-а дивизия удовлетворява молбата на генерал Кош, но използва оперативните затруднения на съюзниците, за да влезе пръв в Одеса на 13 март 1918 г. Веднага след това за комендант на града и пристанището е назначен началник-щаба на 30-а дивизия генерал-майор Зайдлер[12].

На следващия ден в Одеса пристига представителят на Хабсбургската монархия в Натеко – капитан I ранг Бено Миленкович. С помощта на генерал Зайдлер започва инвентаризирането на пленените руски плавателни съдове в пристанището, на които е издигнат австро-унгарски флаг. Двамата се стремят да приключат трудоемката работа преди пристигането на вицеадмирал А. Хопман, както и на допълнителни подразделения от 52-и германски корпус[13].

Във връзка с изложеното дотук е наложително да се отбележи, че на 14 март 1918 г. Адмиралният щаб в Берлин и секция „Флот“ при австро-унгарското военно министерство потвърждават предварителната си договореност, фиксирана в чл. VII/7 на Договора за примирие между Съветска Русия и държавите от Четворния съюз, за седалище на Натеко да бъде определен град Одеса. Това мнение се споделя и от вицеадмирал Хопман. На същата дата той получава заповед от германското върховно командване чрез началник-щаба на армейската група „Макензен“ – генерал Емил Хел, да отпътува незабавно от Букурещ за Одеса[14].

Хопман е придружаван от майор Кеслер (началник на Икономическия щаб на държавите от Четворния съюз в окупираната част на Румъния), Колие (представител на параходното дружество „Теодор и Аймбке“ в Хамбург) и капитан Бене (офицер от Адмиралния щаб). Веднага след пристигането си в Одеса на 17 март 1918 г. председателят на Натеко се среща с генерал Зайдлер и капитан I ранг Миленкович. Заедно с тях той се отправя към пристанището, за да извърши оглед на пленените плавателни съдове. В дневника си за тази работна среща Хопман отбелязва: „Австрийците са завзели град Одеса изненадващо и са го обявили за окупиран заедно с пристанището. Те са издигнали свое знаме на намиращите се там кораби, прекъснали са всякакво движение, държат се хладно и резервирано към германските войски“[15].

Резервираност спрямо вицеадмирал Хопман проявяват генерал Зайдлер и капитан I ранг Миленкович. Основна причина за това отношение е предявеното искане от председателя на Натеко – пленените плавателни съдове да се поставят под разпореждане на германското и австро-унгарското военно командване в Украйна. Миленкович отклонява искането на Хопман, изтъквайки като главен мотив техническата неизправност на съдовете. За това свидетелства докладът на Хопман до върховното командване и Адмиралния щаб от 24 март 1918 г., в който се посочва, че „нито един от корабите в пристанището не е в изправност“[16].

Очевидно на председателя на Натеко е предадена невярна информация, което се вижда от данните, изложени в инвентарния опис на плавателните съдове. Пленените общо 19 кораба са собственост на следните държави: Русия – 10; Италия – 3; Англия – 2; Гърция – 2; Белгия – 1; Сърбия – 1. Без съмнение в случая става въпрос за кораби на противниковите държави, останали в руските пристанища след затварянето на Проливите от турско-германския флот през есента на 1914 г. От посочените 19 кораба, 10 са в изправност, 6 се нуждаят от основен ремонт, 3 от отстраняване на по-незначителни технически повреди. Освен изброените кораби в пристанище Одеса са пленени 3 дунавски влекача, 22 шлепа и множество лодки, които не са включени в цитирания инвентарен опис[17].

Усилията за използване на пленените кораби за нуждите на австро-унгарското корабоплаване в Черно море са насърчени от секция „Флот“ и главната квартира в Баден. На 18 март 1918 г. капитан I ранг Б. Миленкович получава разпореждане, съгласно което плавателните съдове трябва да се предоставят на австро-унгарското параходно дружество „Еуксина“, създадено в началото на същия месец с цел да ръководи плаването им. Въпросът за тяхната собственост следва да се реши след края на войната.

Важна съставна част от действията за игнориране на предявените претенции от вицеадмирал А. Хопман са предприетите стъпки от генерал Зайдлер и капитан I ранг Миленкович за набиране на подготвени моряци от украинското крайбрежие, които да поемат управлението на пленените кораби. Това се налага поради обстоятелството, че бившите екипажи на корабите, собственост на държавите от Антантата, отпътуват за родината през последните месеци на 1917 г. Набирането на екипажи се натъква на редица трудности, произтичащи от враждебното отношение на местното население към австро-унгарските окупационни власти[18].

Първото заседание на Натеко в Одеса се провежда на 18 март 1918 г. Германия и Австро-Унгария се представляват от вицеадмирал Хопман, капитан I ранг Миленкович и генерал Зайдлер. Централната рада, възвърнала властта си в значителна част от Украйна след превземането на Киев от германските войски, предоставя правомощия на следните делегати: капитан княз Н. Лиевен – представител на Радата в Комисията; капитан В. Шрамченко – ръководител на Украинския транспортен комитет; вицеадмирал А. Покровски – бивш командир на руската миночистачна дивизия в Черно море. Очаква се представителите на България и Османската империя – капитан-лейтенант Борис Стателов и капитан Абдул Азис бей да пристигнат в началото на април[19].

Заседанието е открито от вицеадмирал Хопман. Във встъпителното си изявление той запознава присъстващите с преките задачи на Натеко, поставени от Адмиралния щаб в Берлин: осигуряване на свободни от мини комуникации в Черно море и Азовско море; възстановяване на пристанищата и корабостроителниците; предприемане на незабавни действия, които да гарантират извозването от Украйна и Южна Русия на продоволствие, нефт и други суровини, необходими на централните държави за продължаване на войната[20].

Формулирани по този начин, преките задачи на Комисията не издават намерението на Германия да играе водеща роля в Черно море, доколкото формулировката „централни държави“ създава впечатление за равнопоставено участие на Австро-Унгария. Но изложените факти относно първите делови контакти в Одеса между вицеадмирал Хопман, от една страна, генерал Зайдлер и капитан I ранг Миленкович, от друга страна, показват, че са налице предпоставки за пренасяне на съперничеството между двете държави и в Натеко.

На съвещанието е решено украинските делегати да предоставят карти на минните заграждения, съставени от руския военноморски флот през периода 1914–1917 г. По настояване на Хопман Адмиралният щаб в Берлин заповядва на германската миночистачна дивизия, дислоцирана в пристанище Кюстенджа, да отплава за Одеса, за да се заеме с обезвреждането на заграждения[21].

Миночистачната дивизия с командир капитан-лейтенант Брандис пристига на 21 март 1918 г. Маркирането и обезвреждането на минните заграждения по западното украинско крайбрежие започва няколко дни след това на базата на данните, съдържащи се в картите, които са предоставени на Натеко от вицеадмирал Покровски и капитан Лиевен[22].

Като преценява, че действията на миночистачната дивизия благоприятстват засилването на германското влияние в Черно море, капитан I ранг Миленкович решава да предложи в изпълнението на тази отговорна задача да вземе участие австро-унгарската дунавска военна флотилия. На заседанието, проведено на 24 март с. г., Комисията одобрява предложението на Миленкович. Вицеадмирал А. Хопман заявява, че броени дни преди отпътуването си от Букурещ е разговарял с Отокар граф Чернин. Двамата са изразили общо становище за създаване на необходимите условия за срочно превозване по вода на украински храни и суровини за Хабсбургската

монархия и Германия. Очевидно позицията на министъра на външните работи оказва влияние при приемането на предложението, направено от австро-унгарския представител в Комисията.

Началникът на секция „Флот“ контраадмирал Холуб е уведомен от капитан I ранг Миленкович за взетото решение, след което издава заповед до командира на флотилията контраадмирал Викерхаузер да координира изпълнението на тази задача с Натеко. Заедно с това на Викерхаузер е разпоредено да сформира флотски боен отряд, който да се заеме с обезвреждането на минните заграждения пред дунавската делта, поставени от плаващия под турски флаг германски крайцер „Бреслау“ и от подводната лодка „С 15“ през периода май – ноември 1916 г.[23]

Изпълнението на заповедта става възможно благодарение на енергичните действия на командира на миночистачната част на дунавската флотилия – капитан-лейтенант Деметер Рудман. До 17 март 1918 г. са обезвредени заграждения по участъка Галац – Сулина. За очистването на германските мини пред дунавската делта е образуван отделен отряд под командването на капитан-лейтенант Виктор Шмит. В отряда са включени следните кораби: „Бесарабец“, „Тендер I“, „Тендер II“ и патрулни катери, чийто брой в зависимост от бъдещите задачи на флотилията е различен[24].

Капитан-лейтенант В. Шмит и подчинените му кораби действат в района пред дунавската делта до началото на септември 1918 г. През този отрязък от време командирът на миночистачния отряд поддържа редовни връзки с капитан I ранг Миленкович, с чието съдействие е установено точното местоположение и обезвреждането на заграждения. Вследствие на осъществената резултатна дейност е гарантирано безопасното превозване на войски и товари при навлизането от Черно море в дунавската делта. Същевременно излизането на австро-унгарските миночистачи в района пред делтата способства до известна степен за нарастване относителната тежест на монархията в Черно море[25].

Пряко отношение към въпроса за разпределение сферите на влияние не само в Черноморския басейн, но и в Украйна, имат преговорите между генерал-лейтенант Грьонер – германски губернатор в Киев, и фелдмаршал-лейтенат Лангер – представител на върховното командване на Хабсбургската монархия в украинската столица. На 28 март двамата подписват австро-германска военна спогодба, по силата на която монархията получава право да окупира Подолска, Херсонска, Екатеринославска губернии и югозападната част на Волинска губерния. На Германия са предоставени всички останали губернии, включително Таврия и Крим (чл. 1). Черноморските пристанища Николаев, Мариупол и Ростов на Дон се окупират от австрийски и германски военни части. Върховното командване в Николаев и Ростов на Дон принадлежи на Германия, а в Мариупол – на Австро-Унгария. Руските пристанища Новорусийск и Таганрог влизат в германската сфера на влияние (чл. 3).

Чл. 4 делегира правомощия на Двуединната монархия да ръководи корабоплаването по целия плавателен участък на р. Буг и по р. Днепър до праговете над град Александровск[26].

Военната спогодба не съдържа точни предписания относно разпределението на сферите на влияние в Одеса. Според чл. 10 Германия и Австро-Унгария се задължа-

ват да създадат комисия, която да осигури общото използване на техническите средства за свръзка (телеграф, телефон, радиостанции) в града и пристанището[27]. Но тъй като Одеса спада към Херсонска губерния и е окупирана преимуществено от австро-унгарски части, може да се приеме, че спогодбата гарантира предимства на Хабсбургската монархия. Предоставянето на военното командване на Германия в Николаев и Ростов на Дон, наличието на нейни войски в Мариупол и владеенето на Крим със Севастопол дава значително по-големи шансове на водещата държава в Четворния съюз да утвърди позициите си в Черно море, още повече че в сферата на влиянието ѝ влизат руските пристанища Новорусийск и Таганрог.

Изпълнението на чл. 1 от спогодбата, в частта за окупиране на посочените губернии от Хабсбургската монархия, е поставено в зависимост от успешното настъпление на 2-а австро-унгарска армия. Нейното напредване в източна посока е затруднено от упоритата съпротива на болшевишките войски, които съгласно решението на украинското съветско правителство през втората половина на март 1918 г. преминават под единното командване на В. А. Антонов-Овсеенко.

Началникът на австро-унгарския Генерален щаб генерал Артур фон Арц заповядва крайбрежието на Херсонска губерния да бъде овладяно от 12-и корпус. Районът между реките Днепър и Буг влиза в обсега на 17-и корпус. 52-и германски корпус се насочва към Таврия и Крим.

Николаев е превзет на 25 март от 11-а австро-унгарска пехотна дивизия (командир фелдмаршал-лейтенант фон Мец) след кръвопролитни боеве. Заедно с болшевишките военни части в отбраната на града участват над 1000 матроси и работници.

Значително по-ожесточени са боевете за Херсон, който е защитаван от верни на украинското съветско правителство отряди, чиято численост надвишава 8 хил. души. Подразделенията на 11-а дивизия завладяват града и пристанището на 5 април. До края на месеца австро-унгарските войски окупират по-голямата част от територията на Херсонска, Подолска и Екатеринославска губернии, както и югозападната част на Волинска губерния. 52-и германски корпус изтласква болшевишките части от Таврия и Крим. Извън контрола на съюзниците остават най-източните украински земи, в които се водят боеве с променлив успех до края на войната. Съветското украинско правителство се евакуира временно в Таганрог[28].

В хода на настъплението срещу Николаев и Херсон Натеко провежда няколко заседания. На 29 март 1918 г. вицеадмирал Хопман запознава членовете на Комисията със становището на командващия австро-унгарските войски в Украйна – генерал Кирхбах, да бъде изпратена телеграма до германската главна квартира и Адмиралния щаб с искане крайцерът „Гьобен“ да подпомогне съюзните части в операцията по завладяване на Северното Причерноморие. От Берлин отговарят отрицателно на това искане с мотива, че тежкият боен кораб е необходим за защита на Проливите.

По-голяма инициативност в тази обстановка проявява правителството на Османската империя. По заповед на министъра на флота – Ахмед Джемал паша, за Одеса отплава крайцерът „Хамидие“, ескортиран от три торпедоносеца.

Очакваното пристигане на „Хамидие“ се преценява от капитан I ранг Б. Миленкович като опит за директна намеса на младотурския кабинет в спора за разпределяне на руското наследство в Черно море. Австро-унгарският представител не поставя на разискване този въпрос, тъй като водещите тежки боеве войски на монархията се нуждаят от огнева поддръжка по вода. Но той реагира против предложението на вицеадмирал А. Хопман – турските кораби да попълнят запасите си от въглища за сметка на ограничените количества, набавени от пристанищната комендатура в Одеса. Впоследствие тези различия по възникналия конкретен случай са разрешени на компромисна основа. Въпросът за горивото на съюзните кораби продължава да бъде източник на напрежение в Натеко и през следващите месеци поради сравнително късното окупиране на Донецкия каменовъглен басейн (началото на май 1918 г.) и силното влияние на местните болшевишки организации върху работниците от миньорския бранш.

С по-спокоен и делови тон е обсъдена необходимостта от обезвреждане на минните заграждения пред Николаев и Херсон. Капитан I ранг Миленкович подкрепя идеята за сформиране на украински миночистачен отряд от пленени руски кораби. По този начин той се стреми да спечели на своя страна вицеадмирал Покровски и капитан Лиевен, които всекидневно се оплакват на председателя на Комисията от беззаконията, вършени от австро-унгарските войски в Одеса. Същевременно участието на украински отряд при обезвреждането на мините не би позволило на пристигналата вече германска дивизия на капитан-лейтенант Брандис да извършва самостоятелно тази дейност. Миленкович отчита, че корабите на австро-унгарския миночистачен отряд на капитан-лейтенант Шмит не са пригодени да плават в открито море. Именно поради това техният обсег на действие е ограничен в района пред дунавската делта[29].

На 3 април 1918 г. турската ескадра пуска котва в пристанище Одеса. От борда на „Хамидие“ слиза турският представител в Натеко капитан Азис бей, заедно с командира на ескадрата контраадмирал Ариф паша. На същия ден пристига и капитан-лейтенант Борис Стателов. Комисията се събира в пълен състав, но до края на месеца заседава инцидентно поради тежкото заболяване на вицеадмирал А. Хопман, наложило лечението му в болница[30].

През този промеждутък от време новоназначеният командир на 2-а армия – фелдмаршал Бьом-Ермоли, съгласувано с австро-унгарското върховно командване и секция „Флот“ при военното министерство, поставя началото на изграждане на система от органи, чиято основна цел е да гарантира властта на монархията по окупираната част на украинското черноморско крайбрежие. За командир на морската отбрана между устията на реките Днестър и Буг е назначен капитан I ранг Мариус Раткович. Към него са придадени капитан III ранг Йозеф Зайлер и капитан-лейтенант Рихард фон Зестрой. Към 2-а армия е създаден отдел за корабоплаване, оглавен от капитан III ранг Лотар Лешановски, на когото е подчинен щаб от петима младши офицери.

Особено внимание е отделено на град Одеса. За комендант на пристанището е назначен капитан III ранг Йозеф фон Мершперх. Градът е определен за седалище

на капитан I ранг Херман Мархети – началник на австро-унгарския инспекторат за Черно море. Мархети е подчинен пряко на щаба на 2-а армия.

Пристанищни коменданти в Херсон и Мариупол са съответно лейтенант Рихард Радан и капитан-лейтенант Ойген фон Зилбергрунд. Предвижда се в близко време към капитан I ранг Б. Миленкович да бъдат придадени трима морски офицери, с помощта на които би могъл да поддържа по-тесни делови контакти с австро-унгарските флотски служби в Украйна[31].

В края на април и през май 1918 г. дейността на Натеко е повлияна от динамично развиващите се събития в Киев. Вследствие на предприетите общи действия от Съюза на земевладелците и германските окупационни органи, на 29 април Централната рада е свалена от власт. За хетман е провъзгласен бившият адютант на цар Николай II и генерал от руската армия Павло Скоропадски. На тази дата Скоропадски заменя с указ наименованието Украинска народна република, прието от Радата, с „Украинска държава“[32].

По същото време подразделения на 52-и германски корпус наближават Севастопол. Съветското правителство в Петроград заповядва на командира на военноморския флот в Черно море контраадмирал Саблин да отплава незабавно за Новорусийск. Саблин прави неуспешен опит да договори с генерал Кош оставането на бойните кораби в Севастопол при положение, че на тях бъде издигнат украински флаг. Командирът на 52-и корпус не приема изпратените парламентьори, поради което на 30 април съветският военноморски флот отплава за Новорусийск.

Адмиралният щаб в Берлин реагира твърде късно на разиграли се събития. На същата дата заместник-началникът на щаба – адмирал Райнхард Кох, издава заповед до командира на средиземноморската дивизия – вицеадмирал Хуберт Ребойр Пашвиц, да отплава с „Гьобен“ от Цариград за Севастопол. Германският крайцер не успява да попречи на изтеглянето на съветския флот, тъй като пристига на 2 май[33]. В Севастополския залив са заварени остарели образци съветски кораби, повечето от които са повредени. Между тях са седем линейни кораба, крайцерите „Очаков“ и „Память Меркурия“, целият подводен флот, спомагателни плавателни съдове и няколко ескадрени миноносеца[34].

В разгара на драматичните събития край Севастопол вицеадмирал А. Хопман изпраща телеграма до германското върховно командване, в която предлага, в качеството си на председател на Натеко, да бъде назначен за командващ военните кораби в Черно море и на флотския персонал по украинското крайбрежие. Генерал Ерих Лудендорф се отнася крайно резервирано към това предложение. По негово настояване Адмиралният щаб назначава Хопман за командир само на флотския персонал на сушата. Военните операции в Черно море влизат в прерогативите на вицеадмирал Пашвиц. Същевременно председателят на Натеко е длъжен да съгласува своите решения с командира на 52-и корпус – генерал Кош, чийто щаб се установява в Симферопол. Това означава, че вицеадмирал Хопман е поставен в двойно подчинение – на върховното командване чрез генерал Кош и на Адмиралния щаб чрез вицеадмирал Пашвиц. Ограничаването на правомощията му се дължи на факта, че

той нееднократно изразява несъгласието си с политиката на Германия в Източна Европа. Според него надмощието на съглашенските държави може да бъде сломено, ако в перспектива се спечелят за съюзници Съветска Русия и Украйна. Оттук произтича и разбирането му, че германската политика следва да има за свой приоритет световния океан, а не Черно море[35].

Независимо от очерталите се принципни различия с върховното командване, вицеадмирал А. Хопман изпълнява разпорежданията на генерал Лудендорф и Адмиралния щаб. Под ръководството на Хопман започна ремонта на пленените плавателни съдове от съветския черноморски флот в Севастополската корабостроителница. За тяхното пускане на вода и експлоатацията на пристанището Адмиралният щаб предвижда да бъдат изпратени 600 германски матроси, които трябва да бъдат пряко подчинени на председателя на Натеко.

На 4 май Адмиралният щаб заповядва на Комисията да премести своето седалище в Севастопол. Вицеадмирал А. Хопман запознава нейните членове със заповедта. Възражения по съдържанието ѝ не са отправени предвид на очерталата се възможност за получаване на съответен дял от пленените руски кораби.

Секция „Флот“ при австро-унгарското военно министерство следи с внимание развоя на събитията на Кримския полуостров. На 5 май контраадмирал Холуб разпорежда на капитан I ранг Миленкович и капитан III ранг Лешановски да предявят следните искания към председателя на Натеко: заедно с проектираното създаване на германски корабоплавателен отдел в Крим да бъде образуван и австро-унгарски отдел, командван от Лешановски; към отдела на Хабсбургската монархия да се сформира щаб от петима флотски офицери.

На заседанието на Комисията, проведено на следващия ден, Миленкович и Лешановски излагат искането на секция „Флот“. То е отклонено от вицеадмирал Хопман с писмено възражение, в което се посочва, че съгласно австро-германската военна спогодба от 28 март 1918 г. Кримският полуостров остава в германската сфера на влияние.

Отказът на председателя на Натеко е показателен, че водещата държава в Четворния съюз не възнамерява да прави отстъпки на Австро-Унгария. Със завладяването на Кримския полуостров и главната база на съветския военен флот се цели Германия да получи съществени предимства за утвърждаване на своето надмощие в Черно море[36].

Веднага след пристигането на членовете на Натеко в Севастопол (9 май 1918 г.) капитан I ранг Б. Миленкович отново поставя въпроса за създаване на австро-унгарски корабоплавателен отдел на Кримския полуостров. Председателят на Комисията отказва, позовавайки се на изложените по-рано аргументи. На представителя на Хабсбургската монархия е заявено, че към него могат да бъдат придадени трима офицери, които да подпомагат пряката му дейност. След кратки консултации със секция „Флот“ са изпратени капитан II ранг Ервин Майер, капитан-лейтенант Дитрих фон Захсенфелс и лейтенант Бонди.

Германското върховно командване дава право и на Румъния да има свой делегат в Натеко. Веднага след подписването на Букурещкия мирен договор на

7 май 1918 г.37 като неин представител в Севастопол пристига капитан-лейтенант Георгеску. Украйна продължава да се представлява от капитан Лиевен, но заедно с него в работата на Комисията взема участие и капитан I ранг Острогорски[38]. На заседанието на 14 май Острогорски заявява, че пленените съветски кораби могат да бъдат преотстъпени на Германия, ако плават под украински флаг. В съответствие с дадените му разпореждания от върховното командване Хопман отхвърля това предложение[39].

Капитан I ранг Б. Миленкович смята за безпредметно да поставя искания за получаване на дял от съветския военноморски флот в момент, когато натиск върху председателя на Натеко от страна на германското върховно командване е твърде силен. Предвид на това той решава, че е по-целесъобразно да се заеме с уреждането на пристанищната служба в черноморските градове, окупирани от австро-унгарските войски.

На 19 май Миленкович отплава с кораба „Архимед" от Севастопол за Мариупол, където с помощта на капитан-лейтенант фон Зилбергрунд полага значителни усилия за набиране на подготвен пристанищен персонал. До края на Първата световна война представителят на Двуединната монархия пребивава не само в Мариупол, но също в Одеса и Херсон[40]. След средата на май 1918 г. той участва твърде рядко в заседанията на Натеко поради очерталата се водеща роля на Германия в Черно море. Все пак, на неговата инициативност се дължи усъвършенстването на работата в посочените три пристанища, от които през лятото на 1918 г. са изнесени немалки количества храни и суровини за монархията. По този начин капитан I ранг Б. Миленкович, подпомогнат от командированите в Украйна австро-унгарски флотски офицери и щаба на 2-а армия, спомага за частично преодоляване на негативните последици от острата продоволствена криза в своята родина[41].

От изложеното дотук се налага изводът, че участието на Хабсбургската монархия в Натеко през периода декември 1917 – май 1918 г. е съпътствано от сериозни трудности, причина за които е стремежът на Германия да играе водеща роля в Черноморския регион. Независимо от острото противоборство между двете империи, монархията завоюва позиции по западното украинско крайбрежие. Постигнатите резултати не бива да се игнорират, особено като се има предвид, че в значителната си част изнасяните оттам храни и суровини се транспортират вторично до Средна Европа по дунавския воден път, контролиран изцяло от австро-унгарските речни параходни дружества.

БЕЛЕЖКИ

[1] Вж. по-подробно библиографията, посочена от следните автори: **Лалков, М.** Балканската политика на Австро-Унгария 1914–1917 г. Австро-унгарската дипломация в борба за съюзници през Първата световна война. С., 1983, 384–397; **Илчев, Ив.** България и Антантата през Първата световна война. С., 1990, 264–278; **Марков, Г.** Голямата война и българският ключ за европейския погреб 1914–1916 г. С., 1995, 178–287; **Същият**. Голямата

война и българската стража между Средна Европа и Ориента 1916–1919 г. С., 2006, 389–398; Kosabaş. Türkler ve almanlar. Istanbul, 1988, p. 253–261; **Rauchensteiner, M.** Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg. 2. Auflage, Graz – Wien – Köln, 1994, S. 676–695; **Stürmer, M.** Das ruhelose Reich. Deutschland 1866–1918. – In: Deutsche Geschichte. Bd. IX, Berlin, 1994, S. 427–444.

[2] **Лорей, Г**. Операции германо-турецких морских сил 1914–1918 гг. Москва, 1938, 439–440; **Павлов, В.** Противоречията във военноморските отношения между България и съюзниците ѝ през 1918 г. – Исторически преглед, 1972, № 5, 40–44; **Вълканов, В.** Морска история на България. Политика, икономика, култура. С., 2000, 114–115; **Hopman, A.** Das Kriegstagebuch eines deutschen Seeoffiziers. Berlin, 1925, S. 263; **Gratz, G., Schüller, R.** Die äussere Wirtschaftspolitik Österreich-Ungarns. Mitteleuropäische Pläne. Wien, 1925, S. 168 ff.; **Sokol, H.** Österreich-Ungarns Seekrieg 1914–1918. Zürich – Leipzig – Wien, 1933, S. 746; Österreich-Ungarns letzter Krieg. Das Kriegsjahr 1918. Bd. VII, Wien, 1938, S. 133, 140; **Baumgart, W.** Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges. Wien – München, 1966, S. 169, 377; Von Brest-Litowsk zur Deutschen Novemberrevolution. Deutsche Geschichtsquellen des 19. und 20. Jahrhunderts. Hg. W. Baumgart. Göttingen, 1971, S. 455 ff.

[3] Kriegsarchiv (KA), Wien, Operationskanzlei/Marinesektion (OK/MS), 1917, Nr. 6670.

[4] Ibidem, Nr. 6827.

[5] Капитан Бено Миленкович постъпва на служба в австро-унгарската армия през 1889 г. През периода 1893–1914 г. е последователно инспектиращ офицер във Флотския арсенал – Пола, и експерт в Техническия отдел на секция „Флот". От 1914 г. командва флагманския кораб „Адмирал Спаун" на 2-а торпедна флотилия в Адриатическо море. През 1916–1917 г. е командир на 1-а торпедна флотилия. Непосредствено след подписване на Договора за примирие между Съветска Русия и държавите от Четворния съюз на 15 декември 1917 г. представлява Двуединната монархия в Комисията по примирието в Черно море – Waffenstillstandskommission (Wako), преименувана по-късно в Навигационно-техническа комисия – Nautisch-Technische Kommission (Nateko). Вж. Von Brest-Litowsk..., S. 460.

[6] KA, OK/MS, I- 3/1 Europäische Donaukommission, 1917, Nr. 6752, 6765.

[7] Der Waffenstillstandsvertrag von Brest-Litowsk, 15. Dezember 1917. – In: Österreich-Ungarns letzter Krieg..., Bd. VI (Anhang Nr. 3), S. 765–769.

[8] Вицеадмирал Алберт Хопман е един от добрите познавачи на военноморските отношения в Източна Европа и Далечния изток. Завършил е Флотската академия в Кил. От 1902 г. завежда отдел „Русия" в Германския адмирален щаб. По време на Руско-японската война (1904–1905 г.) е назначен за аташе на германския флот при командването на руския тихоокеански флот. От 1905 г. ръководи отдел „Източна Азия" при Адмиралния щаб. През 1914–1916 г. командва германската разузнавателна флотилия в Балтийско море. В началото на 1917 г. е произведен в чин вицеадмирал. Вж. Von Brest-Litowsk..., S. 36.

[9] KA, OK/MS, I- 3/1 Europäische Donaukommission, 1917, Nr. 6812.

[10] **Hopman, A.** Op. cit., S. 267–269.

[11] Вж.: **Супруненко, Н. И.** Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920 гг.). Москва, 1966, 13–26; **Боечко, В. Д.** Спільна боротьба трудящих України, Росії й Молдавії проти австро-німецких та румунських окупантів (лютий – листопад 1918 р.). – Украпнский історичний журнал (УІЖ), Київ, 1990, № 1, 66–69.

[12] Österreich-Ungarns letzter Krieg..., Bd. VII, S. 120–128; **Bihl, W.** Die österreich-ungarischen Kriegsziele 1918. – In: Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum. – Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, Bd. III, Wien, 1970, S. 121–122.

[13] KA, Zentraltransportleitung (ZTL), 1918, Nr. 536 803.

[14] Von Brest-Litowsk..., S. 455–456.

[15] **Hopman, A.** Op. cit., S. 274.

[16] Von Brest-Litowsk..., S. 466.

[17] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 803.

[18] **Sokol, H.** H. Op. cit, S. 747–748.

[19] Централен военен архив (ЦВА), ф. 1027, оп. 1, а. е. 211, л. 129; Von Brest-Litowsk..., S. 458.

[20] **Лорей, Г.** Цит. съч., 439–440.

[21] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 769; Österreich-Ungarns letzter Krieg..., Bd. VII, S. 136.

[22] **Hopman, A.** Op. cit, S. 278.

[23] Военноморски музей, Варна, вх. № 135–167, папка 129, л. 113; Von Brest-Litowsk..., S. 460–467.

[24] „Бесарабец", „Тендер I" и „Тендер II" са руски кораби, пленени от австро-унгарския монитор „Темеш" на 17 март 1918 г., в пристанище Рени. Вж. **Wulff, O.** Die österreich-ungarische Donauflottille im Weltkriege 1914–1918. Wien – Leipzig, 1934, S. 146.

[25] Ibidem, S. 136–138; KA, Armeeoberkommando, Operationsabteilung, 1918, Nr. 373; OK/MS, X- 13/1 Balkanstaaten, Bulgarien, 1918, Nr. 991.

[26] Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году. Москва, 1942, № 16, с. 24.

[27] Пак там, с. 25.

[28] Вж. **Сусоров, В. Д., С. В. Сусоров.** 70-річчя Херсонського повстания проти австро-німецких окупантів. – УІЖ, Київ, 1988, № 3, 139–143; Österreich-Ungarns letzter Krieg..., Bd. VII, S. 133–145.

[29] Von Brest-Litowsk..., S. 462–482.

[30] ЦВА, ф. 1027, оп. 1, а. е. 211, л. 118; **Hopman, A.** Op. cit., S. 280.

[31] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 769.

[32] Вж. по-подробно: **Гошуляк, І. Л.** Про причини поразки Централноі Ради. – УІЖ, Кипв, 1994, № 1, 31–44.

[33] **Благовещенский, И.** Пребывание немцев в Севастополе в течение 5 – месяцев в 1918 г. (материалы для истории войны на море). – Морской сборник, Ленинград, 1924, № 8, 77–81.

[34] **Лорей, Г.** Цит. съч., 442–443.

[35] Von Brest-Litowsk..., S. 484–486.

[36] Ibidem, S. 487.

[37] Friedesvertrag mit Rumänien, Bukarest, 7. Mai 1918. – In: Österreich-Ungarns letzter Krieg..., Bd. VII (Anlageheft Waffenstillstands- und Friedensverträge), S. 19–30.

[38] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 769; **Hopman, A.** Op. cit., S. 290.

[39] Von Brest-Litowsk..., S. 487-494.

[40] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 769; **Sokol, H. H.** Op. cit., S. 749.

[41] KA, ZTL, 1918, Nr. 536 615; **Czernin, O.** Im Weltkriege. Berlin – Wien, 1919, S. 345–346; 125 Jahre Erste Donaudamfschifffahrttsgesellschaft. Wien, 1954, S. 92; **Döbrentei, G. v.** Die Donauhandelsflotte im Kriege. – In: **Wulff, O.** Op. cit., S. 204.